

**Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ**

ПАМ'ЯТКА

**для курсантів закладів вищої освіти МВС України
з документування злочинів, пов'язаних із
збройною агресією РФ проти України**

Харків 2023

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПАМ'ЯТКА
для випускників закладів вищої освіти МВС України з
документування злочинів, пов'язаних із збройною
агресією РФ проти України

Харків- 2023

УДК 343.123.11:[341.322.5+344](477)

П 15

*Рекомендовано Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ,
протокол № 3 від 28.03.2023*

Колектив авторів-укладачів:

О. А. Моргунов, доктор юридичних наук, професор; О. М. Музичук, доктор юридичних наук, професор; В. В. Романюк, кандидат юридичних наук, доцент; В. В. Кікінчук, кандидат юридичних наук, доцент; Ю. В. Орлов, доктор юридичних наук, професор; Т. Г. Фоміна, доктор юридичних наук, професор; О. В. Пчеліна, доктор юридичних наук, професор.

Упорядник: В. О. Невядовський, доктор юридичних наук, доцент.

Рецензенти:

М. С. Цуцкірідзе – доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління;

Б. А. Бурбело – кандидат юридичних наук, начальник відділу криміналістичного забезпечення СУ ГУНП в Харківській області;

В. І. Шкіндюк – кандидат юридичних наук, начальник Кам'янець-Подільського районного управління поліції ГУНП в Хмельницькій області.

Пам'ятка для випускників закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : [практ. посіб.] / кол. авт.-уклад.: О. А. Моргунов, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд.: В. О. Невядовський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 42 с.

У практичному посібнику на допомогу молодому працівнику Національної поліції України зібрано матеріал, який буде корисним під час здійснення кваліфікації та проведення досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України.

Значну увагу приділено опису необхідних практичних дій поліцейського та їх алгоритмів у типових ситуаціях службової діяльності під час досудового розслідування воєнних та пов'язаних із ними злочинів.

Харківський національний університет внутрішніх справ – <https://univd.edu.ua/>

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023

© Колектив авторів-укладачів, 2023

© Сокурєнка В. В., загальне редагування, 2023

© Невядовський В. О., упорядкування, 2023

ЗМІСТ

1. *Особливості кваліфікації воєнних та пов'язаних із ними злочинів5*
2. *Процесуальні особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану16*
3. *Огляд місця події під час розслідування воєнних та пов'язаних із ними злочинів...21*
4. *Рекомендації щодо призначення судових експертиз при розслідуванні воєнних та пов'язаних із ними злочинів30*

Особливості кваліфікації воєнних та пов'язаних із ними злочинів

1.

Поняття та види воєнних злочинів

ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН – це серйозне порушення міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), за скоєння якого передбачено кримінальну відповідальність на національному та міжнародному рівнях.

Є одним з чотирьох видів міжнародних злочинів, підсудних Міжнародному кримінальному суду, поруч зі злочином агресії, злочинами проти людяності та геноцидом.

ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ – планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю і масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй – ст. 8bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду (*не ратифікований Верховною Радою України, але відповідно до окремих заяв Верховної Ради України та звернень 43 країн – членів Міжнародного кримінального суду його юрисдикція поширюється на вчинені в Україні воєнні злочини, в тому числі ті, які були вчинені з 20 лютого 2014 р.*).

[Римський статут Міжнародного кримінального суду](#)

[Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду \(Заява Верховної Ради України\)](#)

[Situation in Ukraine referred to the ICC by 43 States Parties. ICC investigations opened: 2 March 2022](#)

У законодавстві України злочин агресії криміналізовано у ст. 437 КК України «Планування, розв’язування і ведення агресивної війни».

Суб’єкт злочину – *спеціальний* – вище військово-політичне керівництво країни-агресора.

Рядові комбатанти країни-агресора не підлягають кримінальній відповідальності за правопорушення, визначені ст. 437 КК України, та супутні кримінальні правопорушення, передбачені статтями 110, 332–2 КК України.

Підстава – *міжнародно-правовий імунітет комбатанта*.

Особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто вони *мають право брати безпосередню участь у воєнних діях* (ч. 2 ст. 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р.).

Збройні сили сторони, що перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи властями, не визаними супротивною стороною. Такі збройні сили підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує дотримання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів (ч. 1 ст. 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р.).

[Додатковий
протокол \(I\)
до Женевських
конвенцій 1949 року](#)

Комбатанти підлягають кримінальній відповідальності не за участь у війні, а за порушення законів та звичаїв війни, тобто за воєнні злочини.

Міжнародно-правовому змісту категорії «воєнний злочин» відповідає **система кримінально-протиправних діянь, передбачених різними статтями КК України**

Загальний склад воєнного злочину – ст. 438 КК України – порушення законів та звичаїв війни

<p>Альтернативні дії з основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ жорстоке поводження з військовополоненими; ➤ жорстоке поводження із цивільним населенням; ➤ вигнання цивільного населення для примусових робіт; ➤ розграбування національних цінностей на окупованій території; ➤ застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом (<i>міжнародно-правова бланкетність</i>); ➤ інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (<i>міжнародно-правова бланкетність</i>); ➤ віддання наказу про вчинення вказаних дій. 	<p>Ч. 2 ст. 438 КК України (кваліфікований склад)</p>
	<div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="text-align: left;"> <p>Вказані у ч. 1 ст. 438 дії, якщо вони поєднані з умисним убивством</p> </div> </div>
	<p>Кримінальний кодекс України</p>

СПЕЦІАЛЬНІ СКЛАДИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Що посягають на міжнародний правопорядок	Що посягають на встановлений порядок несення військової служби (воєнні злочини)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України) – спеціальний вид застосування заборонених міжнародним гуманітарним правом засобів ведення війни. 2. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК України). 3. Найманство (ст. 447 КК України). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мародерство (ст. 432 КК України). 2. Насильство над населення в районі воєнних дій (ст. 433 КК України). 3. Погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України). 4. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435 КК України).
	<p>Спеціальний суб'єкт злочину (ч. 2 ст. 401 КК України)</p>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА БЛАНКЕТНІСТЬ НОРМ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

- Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949
- Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949
- Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими від 12.08.1949
- Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949
- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977
- Конвенція ООН про заборону або обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, від 10.10.1980
- Конвенція ООН про заборону застосування, накопичення запасів, виробництво і передачу протипіхотних мін та про їх знищення від 18.09.1997
- Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954
- Інші міжнародні конвенції, ратифіковані Верховною Радою України

Заборонені засоби ведення війни (основні види)	Заборонені методи ведення війни (основні види)
Протипіхотні міни, міни-пастки	Ворожі акти щодо об'єктів, необхідних для виживання населення
Міни, призначені для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини, які виводять з ладу, калічать або вбивають одного або кількох людей	Віроломство – обманні дії з метою подальшого бойового враження (заподіяння шкоди) іншій стороні збройного конфлікту, використовуючи фактор несподіванки, а саме: а) симуляція наміру вести переговори під прапором перемир'я або симуляція капітуляції, здачі в полон; б) симуляція виходу з бою внаслідок поранень чи хвороби; в) симуляція статусу некомбатанта; г) симуляція володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу ООН, інших міжнародних організацій або держав, які не є сторонами конфлікту.
Будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацювання	Напад на особу, яка припинила участь у воєнних діях
Зброя, дія якої полягає у завданні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі рентгенівськими променями	Ворожі акти щодо цивільного населення Не обумовлені військовою необхідністю атаки цивільних об'єктів Тероризування населення
Запальна зброя	Використання цивільного населення як «живого щита»

	Використання голоду як методу ведення війни
Засліплювальна лазерна зброя	Не зумовлені військовою необхідністю атаки на цивільні об'єкти
Розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини	Напади на установки та споруди, що містять небезпечні сили: греблі, дамби й атомні електростанції.
Отрути, отруйні речовини	Віддання наказу про те, що пощади не буде
Бактеріологічна (біологічна) і токсична зброя	Переміщення державою-окупантом свого цивільного населення на окуповану територію. Депортації або повні чи часткові переміщення місцевого населення окупованої території
Ядерна зброя	Позбавлення права на неупереджене та нормальне судочинство, катування

Воєнні злочини проти довілля – група воєнних злочинів, які полягають у використанні *методів і засобів* ведення війни, що мають на меті або імовірно спричинять широкомасштабну чи довготривалу шкоду довіллію і тим самим створять загрозу здоров'ю і виживання населення (ст. 55 Протоколу I). Підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 438 КК України.

«Супутні втрати» (*collateral damage*)

Міжнародне гуманітарне право не забороняє наявність супутніх втрат, хоча накладає певні обмеження.

Супутні втрати – це зруйнована інфраструктура, вбиті і поранені цивільні особи, що стало можливим через застосування зброї. МГП накладає жорсткі обмеження на наявність супутніх втрат. Тобто треба робити все можливе для того, аби цього не сталося. Однак, якщо по-іншому неможливо виконати завдання, то ці втрати повинні бути мінімальними і виправдовувати отриману воєнну перевагу.

Отже, *допустимі супутні втрати* – ті, що не перевищують конкретної та прямої воєнної переваги.

[Женевська конвенція \(III\) про поводження з військовополоненими](#)

[IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни](#)

[Додатковий протокол \(I\) до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року](#)

2.

Типові ситуації кваліфікації воєнних злочинів, вчинюваних в Україні

I. Кримінально-правова кваліфікація артилерійських, ракетних обстрілів, атак із використанням БПЛА

Ситуація 1. Артилерійський, ракетний обстріл за межами населеного пункту або в його межах, але такий, що не спричинив будь-яких суспільно небезпечних наслідків, фізичної чи майнової шкоди, тобто без людських жертв і руйнувань	Воєнний злочин відсутній	
Ситуація 2. Артилерійський, ракетний обстріл, що спричинив знищення або пошкодження об'єктів інфраструктури, майна	<i>Об'єктів цивільної інфраструктури</i>	Ч. 1 ст. 438 КК України (з урахуванням оцінки супутніх втрат) або ч. 2 цієї ж статті за наявності загиблих серед цивільного населення
	<i>Об'єктів військової інфраструктури</i>	Воєнний злочин відсутній (напад на законну військову ціль)
Ситуація 3. Артилерійський, ракетний обстріл чи застосування ударних безпілотних літальних апаратів, що спричинило смерть або тілесні ушкодження людини	<i>Смерть цивільної особи</i>	Ч. 2 ст. 438 КК України (з урахуванням оцінки супутніх втрат)
	<i>Смерть комбатанта</i>	Воєнний злочин відсутній (напад на законну військову ціль)
Ситуація 4. Ракетна атака чи атака з використанням БПЛА, вчинена щодо цивільних об'єктів, зокрема поза зоною бойових дій (застосування крилатих ракет,	Ч. 1 ст. 438 КК України за ознакою застосування заборонених методів війни: а) не зумовлена військовою необхідністю атака на цивільні об'єкти; б) напад невивірковий характеру; в) тероризування цивільного населення	

ракетних комплексів С-300 і подібних до них)	– у випадку атак на об’єкти енергетичної інфраструктури, місця зберігання палива тощо (<i>заборонені дії, спрямовані на тероризування цивільного населення, – ч. 2 ст. 51 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р.</i>). Кваліфікація за ст. 258 КК України (терористичний акт) не потрібна. Ч. 2 ст. 438 КК України , якщо в результаті таких дій заподіяно смерть хоча б одній цивільній особі	
Ситуація 5. Виявлення боєприпасів, що не вибухнули – вибухонебезпечних боєприпасів, в які встановлено запальник, детонатор та які поставлено на звід або в інший спосіб підготовлено до використання й використано у збройному конфлікті	<i>Місце виявлення – цивільний об’єкт</i>	Ч. 1 ст. 438 КК України (з урахуванням оцінки супутніх втрат)
	<i>Місце виявлення – військовий об’єкт або поза об’єктами</i>	Воєнний злочин відсутній (напад на законну військову або невстановлену ціль)
Ситуація 6. Артилерійський обстріл атомної електростанції, дамби	Ч. 1 ст. 438 КК України за ознакою застосування заборонених методів війни – напади на установки та споруди, що містять небезпечні сили: греблі, дамби й атомні електростанції (<i>ч. 1 ст. 56 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р.</i>). Кваліфікація за ст. 441 КК України (екоцид) не потрібна	
II. Кримінально-правова кваліфікація мінування		
Ситуація 1. Виявлення встановлених протитанкових мін, що не вибухнули	Воєнний злочин відсутній	
Ситуація 2. Підрив цивільного автомобіля на протитанковій міні	Ч. 2 ст. 438 КК України за ознакою невибіркового застосування зброї	
Ситуація 3. Виявлення встановлених протипіхотних мін (у тому числі саморобних мін, кустарних «розтяжок», мін-пасток)	Ч. 1 ст. 438 КК України за критерієм застосування забороненого засобу війни (Конвенція ООН про заборону застосування, накопичення запасів,	

	виробництво і передачу протипіхотних мін та про їх знищення від 18.09.1997)	
Ситуація 4. Підрив цивільної особи, а також комбатанта на протипіхотній міні	Ч. 2 ст. 438 КК України за критерієм спричинення смерті шляхом застосування забороненого засобу війни (Конвенція ООН про заборону застосування, накопичення запасів, виробництво і передачу протипіхотних мін та про їх знищення від 18.09.1997)	
III. Кримінально-правова кваліфікація заподіяння смерті людині при виявленні тіл у місцях поховання або поза ними		
Ситуація 1. За результатами огляду місця події, ексгумації виявлено місце масового (або одиничного) поховання	Тіло цивільної особи з ознаками насильницької смерті (вогнепальні, мінно-вибухові поранення тощо)	Ч. 2 ст. 438 КК України
	Тіло військовослужбовця України з ознаками «нормального» бойового враження (мінно-вибухові поранення тощо)	У випадку заподіяння смерті в ході бою без порушень законів і звичаїв війни воєнного злочину немає. Але задля об'єктивного і повного встановлення всіх обставин спричинення смерті необхідно розпочати кримінальне провадження за ч. 2 ст. 438 КК України
	Тіло військовослужбовця України з ознаками позабойового	Ч. 2 ст. 438 КК України

	вбивства (зв'язані руки, зав'язані очі, мішок чи пакет на голові тощо)	
Ситуація 2. Виявлення тіла комбатанта країни-агресора	Тіло комбатанта країни-агресора з ознаками «нормального» бойового враження (мінно-вибухові поранення тощо)	Воєнного злочину немає
	Тіло комбатанта країни-агресора з ознаками позабойового вбивства (зв'язані руки, зав'язані очі, мішок чи пакет на голові тощо)	Ч. 2 ст. 438 КК України

IV. Кримінально-правова кваліфікація викрадень, незаконного позбавлення волі, катувань

Ситуація 1. Виявлення катівні, встановлення потерпілих та отримання відомостей про вчинення катувань військовослужбовцями країни-агресора	Ч. 1 ст. 438 КК України, ч. 2 ст. 438 КК України (у випадку спричинення смерті)
Ситуація 2. Виявлення фактів викрадень, незаконного позбавлення волі, катівень, встановлення потерпілих та отримання відомостей про вчинення цих злочинів працівниками ФСБ, інших так званих правоохоронних органів російської федерації	Кваліфікація за статтями КК України, що передбачають склади загальнокримінальних злочинів: 115, 121, 122 (у випадку вбивств, умисного заподіяння тілесних ушкоджень), 127, 146 <i>Працівники ФСБ та інших так званих правоохоронних органів країни-агресора, в тому числі створюваних на тимчасово окупованій території, не вважаються комбатантами, не є суб'єктами воєнних злочинів, не набувають статусу</i>

	<p><i>військовополонених у випадку їх затримання при деокупації</i></p> <p>Додатково діяння таких осіб мають кваліфікуватися за статтями 110 та 332-2 КК України (за наявності для того фактичних підстав)</p>	
<p>V. Кримінально-правова кваліфікація зґвалтувань та сексуального насильства в умовах збройного конфлікту</p>		
<p>Ситуація 1. Зґвалтування чи сексуальне насильство, вчинене військовослужбовцем країни-агресора (комбатантом)</p>	<p>Ч. 1 ст. 438 КК України</p>	
<p>Ситуація 2. Зґвалтування чи сексуальне насильство, вчинене не комбатантом: працівником ФСБ, інших так званих правоохоронних органів російської федерації або подібних їм органів, створюваних на тимчасово окупованій території («поліція», «народна міліція», «комітети безпеки» тощо), іншими цивільними особами на тимчасово окупованій території</p>	<p>Відповідні частини ст. 152 та/або ст. 153 КК України</p>	
<p>VI. Кримінально-правова кваліфікація незаконного заволодіння майном цивільного населення, підприємств, установ, організацій на тимчасово окупованій території</p>		
<p>Ситуація 1. Корисливе заволодіння майном, вчинене військовослужбовцем країни-агресора (комбатантом) на тимчасово окупованій території</p>	<p>Ч. 1 ст. 438 КК України за ознакою застосування заборонених методів ведення війни – розграбування</p>	
<p>Ситуація 2. Незаконне заволодіння майном на тимчасово окупованих територіях, вчинене цивільною особою – представником окупаційної адміністрації, незаконно створених органів влади</p>	<p>Вчинене громадянином України</p>	<p>Залежно від конкретного способу заволодіння, цілей, подальших дій з таким майном – альтернативно за статтями 185, 186, 187, 189, 190, 191 та</p>

		альтернативно за статтями 111, 111-1, ст. 111-2 КК України
	Вчинене громадянином країни-агресора	Альтернативно за статтями 185, 186, 187, 189, 190 КК України та додатково за статтями 110, 111-2, 332-2 КК України (за наявності для того підстав)
Ситуація 3. Заволодіння майном у ситуації крайньої необхідності	Воєнного злочину немає	
Ситуація 4. Заволодіння майном у ситуації нагальної військової необхідності (зادля ведення бойових дій, переміщення особового складу збройних сил, уникнення бойового враження чи захоплення в полон тощо)	Воєнного злочину немає	

Процесуальні особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану

1. Алгоритм дій з моменту отримання відомостей про вчинення воєнних злочинів до проведення їх досудового розслідування

Повідомлення/заява про вчинення кримінального правопорушення/самостійне виявлення

Організація виїзду СОГ і проведення огляду місця події

Початок досудового розслідування (ч. 1 ст. 214, п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України)

Визначення місця проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України)

Доручення прокурором здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення органу досудового розслідування (статті 36, 216 КПК України)

Створення міжвідомчої слідчої групи та визначення в її складі старшого слідчого, який керуватиме діями інших слідчих (ч. 4 ст. 39 КПК України)

Проведення окремих процесуальних дій за дорученням

Проведення досудового розслідування згідно з вимогами розділу IX-1 КПК України

«Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану»

[Науково-практичний коментар Розділу IX-1 КПК України «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану»](#)

2. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану (початок досудового розслідування; фіксація процесуальних дій; затримання особи; зупинення досудового розслідування; спеціальне досудове розслідування)

Початок досудового розслідування

Внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ч. 1 ст. 214 КПК України)

У разі введення воєнного стану та за відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України (п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України)

Фіксація процесуальних дій

За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України).

При проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 11 ст. 615 КПК України).
Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (абз. 2 ч. 11 ст. 615 КПК України).

Затримання особи

Підстави затримання визначені у ст. 208 КПК України.
Виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України).
Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строк, визначений ст. 211 КПК України.
Якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи.
Якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється.
У разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у строки, встановлені ст. 278 КПК України, якщо такі процесуальні дії здійснюються в умовах воєнного стану, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до сорока восьми годин. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сорока восьми годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 7 ст. 615 КПК України).

Зупинення досудового розслідування

Підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України).
Оголошено в розшук підозрюваного (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України).
Слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (п. 2-1 ч. 1 ст. 280 КПК України).
Наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва (п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК України).

<p>Наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану (п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України).</p>
<p>Уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає (п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК України).</p>
<p>Відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати (ч. 3 ст. 615 КПК України).</p>

Особливості спеціального досудового розслідування

<p>Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127, частинами 2 і 3 ст. 146, статтями 146-1, 147, частинами 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 255–258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.</p>
<p>Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого і такий обмін відбувся.</p>
<p>Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні зі злочинами, зазначеними у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.</p>
<p>Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.</p>
<p>Повістки про виклик підозрюваного в разі здійснення спеціального досудового розслідування у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого публікуються в засобах масової</p>

інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора.

З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

Огляд місця події під час розслідування воєнних та пов'язаних із ними злочинів

Правова регламентація огляду місця події

Огляд місця події під час досудового розслідування воєнних та пов'язаних із ними злочинів проводиться слідчо-оперативною групою у порядку, визначеному КПК України:

- ст. 223 «Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій»;
- ст. 233 «Проникнення до житла чи іншого володіння особи»;
- ст. 237 «Огляд»;
- ст. 238 «Огляд трупа»;
- ст. 239 «Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією»;
- ст. 615 «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану».

Дозволяється проводити огляд **ВИКЛЮЧНО** після підтвердження відповідними спеціалістами (вибухотехніками/саперами) відсутності небезпечних вибухових матеріалів на території місця проведення огляду

Склад слідчо-оперативної групи при проведенні огляду місця події

Склад СОГ визначається з урахуванням об'єкта, що є місцем події, його меж і ймовірної кількості слідів, способу вчинення злочину, пов'язаного зі збройною агресією проти України. До СОГ входять:

- 1) слідчий або декілька слідчих;
- 2) працівник оперативного підрозділу;
- 3) спеціалісти:
 - працівник вибухотехнічної служби;
 - спеціаліст з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації;
 - спеціалісти – криміналісти;

- судово-медичний експерт;
- спеціаліст із питань озброєння, фрагментів боєприпасів.

Для участі в огляді за необхідності залучаються інші учасники:

- сапери Збройних Сил України;
- працівники ДСНС;
- кінологи зі службово-пошуковими собаками;
- військовий (місцевий провідник);
- фахівець з оцінювання вартості майна;
- працівники моргу або волонтери, які доставлятимуть трупи оглянутих осіб, та особи (волонтери), які проводитимуть роботи з розкопування могил.

Ролі учасників СОГ

Слідчий (або декілька слідчих) здійснює єдине керівництво оглядом, відповідає за його проведення, повне й об'єктивне дослідження обстановки, фіксацію ходу та результатів огляду. Йому підпорядковуються всі інші учасники огляду. Він визначає межі місця події та обирає метод проведення огляду, вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Має право заборонити будь-якій особі перебувати на місці огляду або залишати його до закінчення огляду та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

Працівник оперативного підрозділу встановлює потерпілих, очевидців та свідків вчинення злочину, пов'язаного зі збройною агресією проти України, проводить їх опитування/допити (за дорученням).

Під час огляду колони або скупчення розстріляних автомобілів, місце обстрілу або влучання снаряду ракетної артилерії устанавлює місця, з яких вівся обстріл об'єкта огляду тощо, а під час огляду облаштованого приміщення катівні і місця масового розстрілу цивільних громадян, місця масового поховання цивільних осіб встановлюються дані про рідних та близьких закатованих та/чи розстріляних осіб.

Працівник вибухотехнічної служби проводить заходи з розмінування та перевірки на вибухобезпечність місця (об'єкта) огляду.

Спеціаліст-криміналіст із використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить:

- фотографування місця події та оточуючої обстановки, основних вузлів і окремих слідів злочину способами орієнтовної, оглядової, вузлової та детальної фотозйомки;

- відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації;
- виготовляє фототаблицю до протоколу огляду місця події;
- проводить вимірювання;
- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого злочину;
- складає схеми, плани;
- надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;
- відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі, плані до нього.

Під час огляду колони або скупчення розстріляних автомобілів спеціаліст-криміналіст проводить вимірювання розташування автомобілів відносно постійних орієнтирів, слідів обстрілу на транспортних засобах (напряму, з якого вівся обстріл, локалізація слідів обстрілу на частинах автомобіля, їх характер тощо).

При огляді місця обстрілу або влучання снаряду ракетної артилерії фотографує та фіксує вирву за допомогою компаса для визначення можливого напрямку стрільби;

- вимірює за допомогою рулетки форму та розміри вирви;
- знімає координати центра вирви за допомогою планшета, телефона чи навігатора й фіксує у списках координат із зазначенням номера фіксації;
- складає масштабний план місця події (під час артилерійського обстрілу – в масштабі 1:10000, а під час ракетного удару – в масштабі 1:5000);
- визначає координати знаходження залишків боєприпасів і фіксує їх у списках із зазначенням номера фіксації.

Під час огляду облаштованого приміщення катівні і місця масового розстрілу цивільних громадян здійснює пошук, фіксацію та вилучення слідів біологічного походження (слідів крові, слідів інших виділень людини (слини, сечі тощо), волосся, шматочків тканин тіла), предметів зв'язування (хомути, стяжки, мотузки тощо), гільз, фрагментів куль, ножів та інших предметів, що могли використовуватись як знаряддя катувань.

У ході огляду місця масового поховання цивільних осіб:

- фіксує розташування місця масового поховання, встановлює його координати;
- здійснює заміри місця масового поховання (могил), глибини, на якій були поховані особи;
- фіксує ознаки об'єктів, у яких було поховано осіб (труни, пакети, простирадла тощо);
- відбирає зразки та проби ґрунту з місця захоронення.

Спеціалісти з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації запрошуються від відповідних військових частин чи органів військового управління та залучаються до огляду місця події за необхідності визначення імовірних напрямків обстрілів, які призвели до загибелі чи поранення осіб та/або пошкодження (знищення) об'єктів, і встановлення типів озброєння, яке використовувалося для здійснення обстрілів. Такі спеціалісти залучаються до огляду місця обстрілу або влучання снаряду ракетної артилерії.

Як спеціаліст **судово-медичний експерт** залучається для проведення оглядів за наявності на місці події трупів загиблих осіб. Він надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок у галузі судової медицини.

Зокрема, встановлює:

- розташування та позу трупа;
- зовнішній вигляд його одягу і взуття;
- характер пошкодження одягу, наявність на ньому слідів, плям тощо;
- індивідуальні особливості частин тіла, їхніх ушкоджень і слідів на тілі;
- особливості ложа трупа, предметів на ньому, безпосередньо біля нього.

Значну увагу приділяє виявленню ознак смерті, зокрема трупних змін та їх характеру (трупні плями, наявність і ступінь трупного заклякання), а також виявленню загальних даних про особу трупа.

Особливу увагу приділяє:

- виявленню наявності вогнепальних травм;
- визначає їх характер;
- встановлює кількість поранень, чи відповідають вони за локалізацією одне одному на одязі і тілі людини.

Фіксація ходу та результатів огляду місця події

Здійснюється з дотримання вимог КПК України:

- ст. 104 «Протокол»;
- ст. 105 «Додатки до протоколів»;
- ст. 106 «Підготовка протоколу та додатка»;
- ст. 107 «Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження»;
- ст. 615 «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану».

[Кримінальний процесуальний кодекс України](#)

У протоколі огляду місця події, зокрема:

– відображають дату, час, GPS-координати, найменування населеного пункту, адресу, іншу прив'язаність до місцевості, погодні умови;

– зазначають наявність або відсутність на місці події воронки та їхні параметри: діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилася воронка (грунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо), її точні військові координати (у цьому випадку відомості може надати запрошений спеціаліст із питань застосування озброєння), кут нахилу, прив'язаність її розташування до сторін світу;

– відображають масштаби та характер руйнувань: заглиблення у стіні чи інших предметах, руйнування скла у вікнах будівель і відстань цих вікон від місця вибуху;

– відображають сліди вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо);

– зазначають залишки мін/снарядів/ракет, їхні довжину, діаметр, кут нахилу у воронці, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу тощо (із залученням спеціаліста з питань застосування ракетних військ та артилерії);

– зазначають втрати серед мирного населення (загиблі та поранені), знищені будівлі/об'єкти, пошкоджені будівлі/об'єкти;

– відображають наявність слідів, що свідчать про переміщення об'єктів (транспортних засобів, трупів, уламків) на місці події до початку огляду, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу;

– фіксують висновки за результатами обстеження місця обстрілу (дата і час обстрілу; напрям, у якому здійснено обстріл; відстань, з якої здійснено обстріл; озброєння, яке використовувалося під час обстрілу, види бойових снарядів, калібр, кут, під яким вони увійшли в об'єкти чи грунт, та кількість використаних снарядів);

– зазначають координати усіх предметів, що підлягають огляду, та їхнє розташування відповідно до сторін світу (відомості може надати запрошений спеціаліст із питань застосування озброєння);

– фіксують місце виявлення трупа із вказівкою на мапі населеного пункту, положення тіла до нерухомих об'єктів, іншої обстановки навколо трупа, стан трупа, візуально виявлені тілесні ушкодження, трупні явища, особливі прикмети, одяг, сліди тортур та катувань, виявлених на трупі, описуються деталізовано, ймовірні причини смерті:

- вогнепальні поранення;
- удушення, порізи (відрізання частин тіла);
- особисті речі, виявлені при трупі, зокрема мобільні телефони;
- документи, виявлені при трупі загиблого та поряд із ним тощо.

До протоколу огляду місця події долучаються:

- фототаблиця, аудіо-, відеозапис (із зазначенням дати та часу фіксації обстрілу, напряму, з якого він здійснювався, який визначає запрошений спеціаліст із питань озброєння, фрагментів боєприпасів);
- схема обстрілу (вогнева позиція, з якої здійснювався обстріл, вид зброї, відстань, час обстрілу) з обов'язковою прив'язаністю до сторін світу, яку визначає спеціаліст із питань озброєння;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні огляду, тощо.

**У випадку неможливості вилучення решток
засобу ураження (через їх масивність,
можливу детонацію або загорання, ризик їх
транспортування або у випадку прийняття
рішення спеціалістом-вибухотехніком про їх**

**знищення на місці) рекомендується проведення фотофіксації за
допомогою стереофотозйомки або тривимірної 3D-зйомки, зокрема з
використанням програмних рішень доступних форматів**

**Основні процесуальні документи
на початку досудового розслідування в умовах воєнного
стану**

Назва процесуального документа	QR код
<u>Протокол огляду місця події</u>	
<u>Протокол огляду місця події (обстрілів)</u>	
<u>Додаток до протоколу (схема фіксації артилерійського обстрілу)</u>	

<p><u>Умовні позначення при складанні схем і планів</u></p>	
<p><u>Протокол огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією</u></p>	
<p><u>Постанова про початок досудового розслідування</u></p>	
<p><u>Протокол допиту потерпілого</u></p>	
<p><u>Протокол допиту свідка</u></p>	

Основна навчально-методична література

Назва документа	QR код
<u>Алгоритм дій слідчо-оперативних груп НП на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області)</u>	
<u>Алгоритм реагування працівників НП на події, пов'язані із обстрілами населених пунктів, унаслідок яких сталися масштабні руйнування цивільної інфраструктури, насамперед критичної, та/або значні людські втрати</u>	
<u>Пам'ятка «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану»</u>	
<u>Науково-практичний коментар Розділу IX-1 КПК України</u>	

Рекомендації щодо призначення судових експертиз при розслідуванні воєнних та пов'язаних із ними злочинів

1. Судова молекулярно-генетична експертиза

Вимоги до роботи зі слідами біологічного походження під час огляду місця вчинення злочинів, пов'язаних зі збройною агресією РФ проти України

Недопущення сторонніх осіб на місце події, інструктаж учасників огляду щодо правил поведінки, спрямованої на мінімізацію випадків забруднення власною ДНК навколишньої обстановки.
Виявлення та фіксація слідів біологічного походження в максимально стислі строки від початку слідчої (розшукової) дії для запобігання їх знищенню від дії руйнівних чинників зовнішнього середовища (прямі сонячні промені, атмосферні опади, бактерії).
Робота на місці події у спеціальному захисному одязі, зокрема обов'язково із застосуванням гумових рукавичок, масок, бахіл, окулярів, захисних комбінезонів. Гумові рукавички слід змінювати після вилучення кожного об'єкта, оскільки на них залишається ДНК раніше вилученого сліду.
Уникнення необгрунтованого торкання будь-якими особами тих об'єктів, з яких планується одержати ДНК.
Чистота використовуваних інструментів і матеріалів. Це забезпечується застосуванням стерильних бинтів, ватних паличок і тампонів. Скляний і пластиковий посуд та металеві інструменти перед застосуванням щодо кожного об'єкта необхідно попередньо обробити спиртом, розчином для дезінфекції, прожарити над вогнем.
Застосування ультрафіолетових освітлювачів можливе за умови, якщо вплив ультрафіолету на об'єкт здійснюватиметься протягом не більше 5 секунд. Також слід пам'ятати, що після застосування хімічних реактивів ділянка сліду, яка була оброблена, стає непридатною для подальшого експертного дослідження. Використання хімічних реактивів доцільне лише в разі, якщо сліди досить значних розмірів і є можливість збереження їх частини для ДНК-аналізу.
Вилучення слідів біологічного походження невеликого розміру слід здійснювати разом з об'єктом, на якому вони містяться. За неможливості здійснюються змиви або зскрібки з відповідної поверхні. Обов'язкове фотографування слідів і місць їх виявлення на місці події.

Вологі сліди перед упакуванням обов'язково слід просушувати за кімнатної температури без доступу сонячних променів та забруднювальних чинників.

З часом у вологих слідах відбувається пошкодження чи знищення ДНК унаслідок процесів гниття та впливу бактерій

Упакування слідів здійснюється винятково в чисті паперові пакувальні засоби (пакет, конверт, коробка) або стерильний скляний посуд (для рідких біологічних речовин). Важливо не допускати застосування полімерних пакетів, які не забезпечують циркуляцію повітря та сприяють процесу гниття біологічних об'єктів. Спеціально для якісного зберігання і транспортування об'єктів зі слідами біологічного походження розроблено картонні коробки з фіксаторами та отворами для повітря.

Не допускається поміщення різних об'єктів до однієї упаковки. Це може спричинити змішування слідів біологічного походження з відповідними наслідками для подальшого розслідування та судового розгляду.

Послідовність установлення особи невідомих трупів

У близьких родичів загиблих відбираються біологічні зразки (букальний епітелій, зразки крові, біологічні зразки трупа родича, якщо він вже помер і проводиться його ексгумація), про що складається протокол.

Після цього слідчий складає постанову про проведення судової молекулярно-генетичної експертизи й направляє до НДЕКЦ МВС (згідно з територіальним розподілом щодо експертного супроводження) разом зі зразками для дослідження, копією акта про відбір зразків, запитом на поміщення й перевірку ДНК-профілю за базою даних ДНК, а також дозволом близьких родичів на обробку персональних даних з метою поміщення їх генетичних ознак до ЦОГОЛ та дозволом ініціатора проведення експертизи на передачу розчину виділеної ДНК до ДНДЕКЦ МВС для зберігання.

У документі про призначення судової молекулярно-генетичної експертизи обов'язково повинна міститися інформація щодо дозволу слідчого на часткове або повне знищення об'єктів дослідження

Реєстраційні картки з ДНК-профілями (генетичними ознаками) близьких родичів осіб, зниклих безвісти, поміщаються до ЦОГОЛ з метою їх подальшої перевірки в автоматичному режимі за допомогою автоматизованої системи.

Якщо встановлено ймовірний збіг спорідненості генетичних ознак, працівники ДНДЕКЦ МВС негайно направляють інформацію слідчому на адресу, яка зазначена в запиті.

За наявності ймовірних збігів спорідненості біологічних зразків родичів осіб, зниклих безвісти, з ДНК-профілем невідомого трупа працівники Національної поліції обов'язково повідомляють потерпілих для проведення слідчих (розшукових) дій

Відібрання біологічних зразків у особи (підозрюваного, потерпілого)

Біологічні зразки для проведення експертизи відбираються за правилами, установленими для проведення освідування особи (ст. 241 КПК України).

Відібрання біологічних зразків у особи здійснюється на підставі постанови прокурора та за необхідності за участю судово-медичного експерта або лікаря. Перед початком відібрання біологічних зразків особі пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно надати біологічні зразки.

При відібранні біологічних зразків не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я. Про відібрання в особи біологічних зразків складається протокол.

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки сторона кримінального провадження має звернутися з клопотанням про відібрання біологічних зразків до слідчого судді чи суду. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя чи суд дозволяє слідчому, прокурору здійснити відбирання біологічних зразків примусово або зобов'язує їх примусово відібрати зразки, якщо клопотання було подано стороною захисту. Особі, у якої зразки відбираються примусово, надається копія протоколу відібрання зразків.

Найпоширенішими способами отримання біологічних зразків у особи є відібрання крові, слини або букального епітелію. Кожний спосіб має певну специфіку.

Судова молекулярно-генетична експертиза

Дослідження на основі спеціальних знань у галузі молекулярної генетики методами ДНК-аналізу об'єктів (слідів, зразків) біологічного походження (кров, слина, сперма та ін.) з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Об'єкти дослідження

ДНК, отримана з крові, виділень (сперми, слини, піхвових виділень тощо), волосся, епітеліальних клітин, а також частин органів і тканин організму людини, вилучених в ході огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій.

Під час експертного дослідження аналізу піддаються локуси (ділянки) ДНК, які є основою хромосоми. Оскільки хромосоми – ядерна субстанція, то дослідженню може підлягати будь-який біологічний матеріал, у якому наявні ядерні клітини.

Якщо ядерні клітини не збереглися, можуть бути застосовано більш складні технології аналізу мтДНК.

Основні завдання експертизи

- ⇒ Установлення належності об'єктів біологічного походження (крові, сперми, слини, волосся, м'язової та кісткової тканини) певній особі.
- ⇒ Установлення слідів біологічного походження конкретної особи у змішаних слідах.
- ⇒ Установлення ідентичності останків у випадках розчленування трупу та ідентифікації жертв катастроф, коли живі близькі родичі.
- ⇒ Установлення певних людей батьками дитини у випадках спірного батьківства, дітовбивства, крадіжки, підміни дітей.

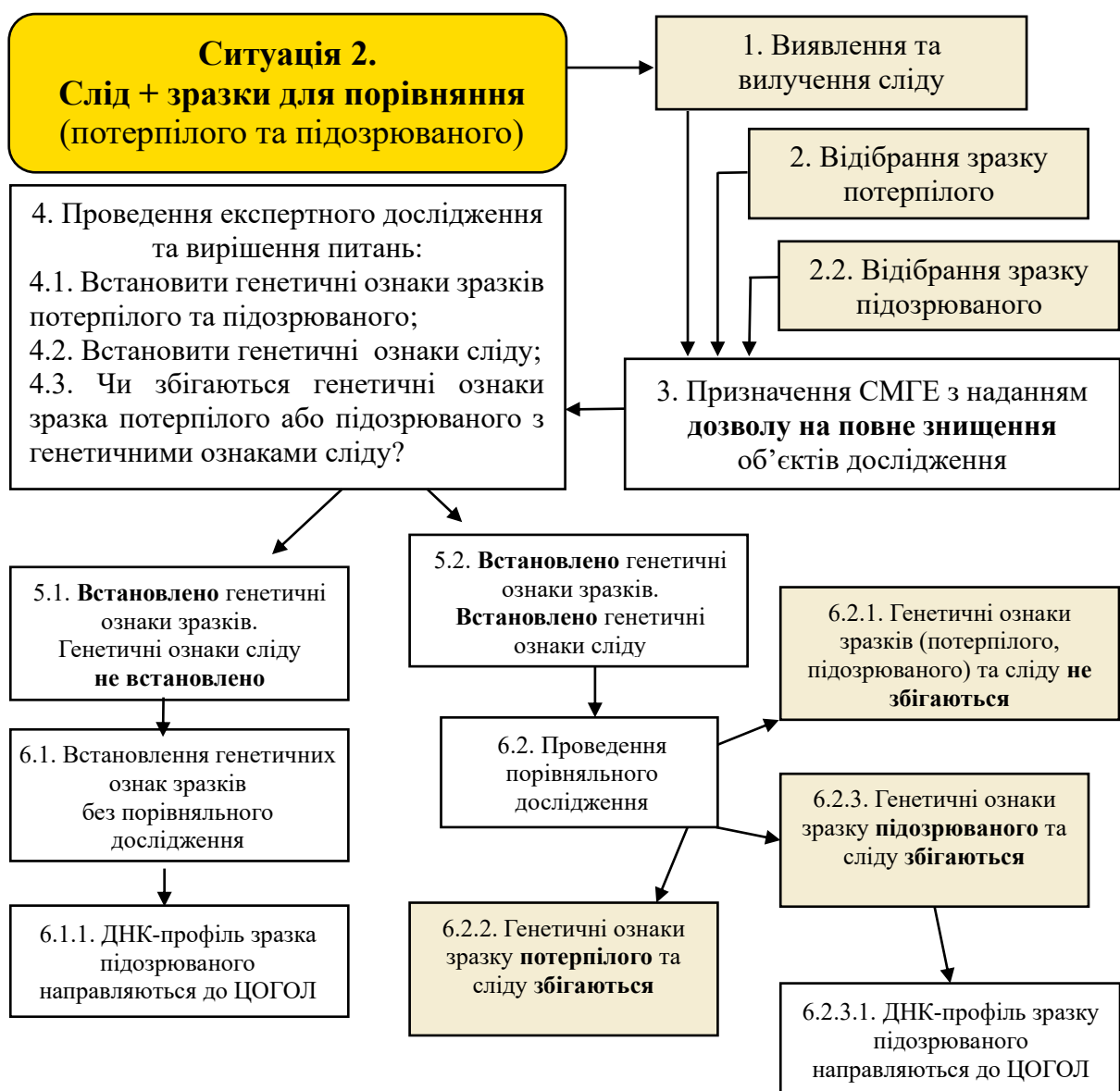
Ситуація 1. Під час проведення огляду місця незаконного утримання осіб та катувань були виявлені об'єкти, що можуть містити сліди біологічного походження, проте особа, ДНК-профіль (генетичні ознаки) якої можуть перевірятися, відсутня.

Основними завданнями, що можуть бути поставлені перед судовою молекулярно-генетичною експертизою в цій ситуації, є: встановлення наявності крові (слини, сперми, інших клітин) людини на представленому на дослідження об'єкті; визначення, чи достатньо їх для здійснення ідентифікації особи, від якої походять певні біологічні об'єкти; встановлення індивідуального ДНК-профілю з виявлених слідів.

Ситуація 2. Під час проведення слідчих (розшукових) дій були виявлені об'єкти, що можуть містити сліди біологічного походження, і є особа (підозрюваний, потерпілий тощо), ДНК-профіль (генетичні ознаки) якої підлягають дослідженню.

Основними завданнями в такій ситуації є: встановлення наявності крові (слини, сперми, інших клітин) людини на представленому на дослідження об'єкті; визначення, чи достатньо їх для здійснення ідентифікації особи, від якої походять певні біологічні об'єкти; встановлення індивідуального профілю ДНК з виявлених слідів; встановлення індивідуального профілю ДНК особи, яка перевіряється (зразка, наданого на дослідження), та порівняння цих профілів між собою.

Ситуація 3. Під час розслідування виявлено невпізнаний труп (рештки трупа). Від трупа відібрано зразки для дослідження.

У цій ситуації необхідно за можливості відібрати зразки ймовірних родичів по прямій лінії (мати, батько, діти зниклої безвісти особи), а також дружини або чоловіка для встановлення чи спростування можливого факту батьківства.

Ситуація 3.2.
Виявлення невпізаного
трупа + зразок прямого
родича безвісти зниклої особи

1. Вилучення зразків біологічного матеріалу невпізаного трупа (кров, кісткові рештки, зуби, нігті)

2. Відібрання зразків (букального епітелію, слини, крові) у близьких прямих родичів безвісти зниклої особи (батьки, діти)

2. Призначення СМГЕ з наданням дозволу на повне або часткове знищення об'єктів дослідження

4. Проведення експертного дослідження та вирішення питань:
4.1. Установити генетичні ознаки зразка гр. ...;
4.2. Установити генетичні ознаки зразка біологічного матеріалу трупа (акт № ... від ...);
4.3. Чи може бути гр... матір'ю (батьком, сином, донькою) особи, зразок біологічного матеріалу якої надано на дослідження?

5.1. **Установлено** генетичні ознаки зразка родича.
Установлено генетичні ознаки невстановленого трупа

5.2. **Установлено** генетичні ознаки зразка родича.
Генетичні ознаки невпізаного трупа **не встановлено**

6.1. Порівняльне дослідження

6.2. Установлення генетичних ознак зразка родича без порівняльного дослідження

7.1.1. Є біологічна спорідненість

7.1.2. Біологічної спорідненості **немає**

7.2. ДНК-профіль зразка родича направляється до ЦОГОЛ

8. ДНК-профілі зразків родича і трупа направляються до ЦОГОЛ

2. Вибухотехнічна експертиза

Рекомендації щодо підготовки об'єктів дослідження

Якісний пошук і виявлення слідів вибуху та об'єктів, що належать до конструкції ВП, можуть здійснювати виключно спеціалісти-вибухотехніки. Тому пошук слідів у будь-якому випадку повинен відбуватися за їх участю. З метою вилучення та фіксації речових доказів слідчі можуть залучати спеціалістів-криміналістів та інших фахівців залежно від наявних обставин.

Під час огляду необхідно зафіксувати місцезнаходження, положення, індивідуальні ознаки, стан об'єктів (слідів) на момент їх виявлення та вилучення, щоб у подальшому при проведенні експертних досліджень отримати об'єктивні результати. Фіксація здійснюється, крім протоколу і схем, за допомогою вузлової та детальної фото- і відеозйомки.

Виявлення, фіксація і вилучення слідів вибуху і залишків ВП починаються з епіцентру вибуху. Тут наявні або вирва, або заглиблення, вищербління, розломи. Їх форму, розміри необхідно обов'язково чітко фіксувати на фото та відео із застосуванням масштабної лінійки.

Необхідно намагатись відшукувати інформативні залишки снарядів, насамперед ті, що містять маркувальні позначення.

Об'єкти дослідження

- речовини, що підозрюються на належність до вибухових;
- предмети, що можуть бути віднесені до залишків вибухового пристрою (уламки, залишки годинникового механізму та джерел живлення, відірваний шматок, обірвана частина дроту, частини пакувального матеріалу тощо);
 - ґрунт, інші речовини та матеріали з поверхонь навколо вирви, що утворилася внаслідок вибуху;
 - предмети-носії, що містять нашарування можливих продуктів вибухового перетворення ВР (частинки й мікрочастинки речовин, кіптява);
 - одяг потерпілих або його залишки.

Завдання

- віднесення речовини, що досліджується, до групи вибухових речовин;
- визначення елементного складу, характерного для індивідуальних і сумішевих вибухових речовин та піротехнічних складів;
- визначення типу (виду) вибухової речовини;
- визначення спільної родової (групової) належності досліджуваних вибухових речовин.

Вибухові пристрої

Це промислові, кустарні та саморобні вироби одноразового застосування, в конструкції яких передбачено створення уражаючих факторів або виконання корисної роботи за рахунок використання енергії хімічного вибуху заряду вибухової речовини або суміші.

Вибухові речовини

Це індивідуальні речовини або суміші, які в результаті певного зовнішнього впливу (нагрівання, удар, тертя, вибух іншої ВР тощо) здатні до швидкого хімічного перетворювання, що супроводжується виділенням великої кількості енергії та утворенням газів.

Призначення експертизи (орієнтовний перелік питань)

Об'єкт дослідження – вибуховий пристрій (ВП), його частини

1. Чи належить до вибухових пристроїв (боєприпасів) предмет, вилучений ... (вказати у кого або де)?
2. Чи придатний наданий предмет до використання за цільовим призначенням – до вибуху? Якщо не придатний, то з яких причин?
3. Які вражаючі фактори притаманні наданому пристрою?
4. Чи підірвано в цьому місці вибуховий пристрій? Якщо так, то до якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник тощо)?
5. Чи є предмети, знайдені на місці події (у тілі потерпілого), частинами вибухового пристрою?
6. Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?
7. Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено вибуховий пристрій?
8. Який спосіб підризу був застосований у цьому випадку?
9. Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)?

Об'єкт дослідження – вибухові речовини (ВР), продукти вибуху та пострілу

1. Чи є ця речовина вибуховою? Якщо є, то якою саме?
2. Чи можуть використовуватися для виготовлення вибухівки ці речовини? Якщо так, то в якому сполученні?
3. Яким способом – промисловим чи саморобним – виготовлена ця вибухівка?
4. Чи є на предметі-носії (вказується, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, то яких саме?
5. Чи є на цьому предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, то внаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворилися?
6. Чи мають ці вибухові речовини (зазначаються об'єкти порівняння) спільну родову (групову) належність?
7. Чи становили раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу?
8. Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки шроту за номером, способом виготовлення, хімічним складом?
9. Чи однаковий хімічний склад наданих дробу й шматка металу?
10. Чи мають спільну родову (групову) належність або єдине джерело походження частини патронів (шроту, кулі, картечі, пижса, прокладки), знайдені на місці події, з частинами патронів, вилучених у певної особи (за видом та складом матеріалу, кольором, розмірами, формою, способом виготовлення тощо)?

Основна навчально-методична література

Назва документа	QR код
<p><u>Криміналістичне дослідження ДНК : технології та можливості : навч. посіб. / М-во внутр. справ України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. н.-д. експерт.-криміналіст. центр [Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін.]. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Харків, 2022. 120 с.</u></p>	
<p><u>Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/3</u></p>	
<p><u>Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 388 с.</u></p>	
<p><u>Технологія призначення судових експертиз : практ. порадник / М-во внутр. справ України, Експертна служба, Харківський наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр ; [авт.-уклад.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, О. В. Кокорін]. – Харків, 2018. – 103 с.</u></p>	

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Автори-укладачі:

Моргунов Олександр Анатолійович

Музичук Олександр Миколайович

Романюк Віталій Володимирович

Кікінчук Василь Васильович

Орлов Юрій Володимирович

Фоміна Тетяна Григорівна

Пчеліна Оксана Василівна

Упорядник:

Невядовський Владислав Олегович

Редактор:

Сокурєнко Валерій Васильович

Підписано до друку 30.03.2023. Формат 60x84/16 Ум. друк. арк. 2,45.

Тираж 600 прим. Зам. No 2023-17.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:

Харківський національний університет внутрішніх справ

просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;

тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

